

Ганна Ткаченко

(уривок із роману «Таємниці червоних поколінь»)

— Люди, людочки! — подав свій голос старий дід, який часто сидів неподалік від метро великого міста. — Люди, людочки! — зігнувся і кашляв, неначе чимось подавився. Насправді, проковтнувши пекучу образу, ніяк не міг прийти в себе. Його щойно лаяв «Бос» за те, що в капелюсі було мало грошей, але це було не вперше, тому, опанувавши себе, старий продовжив свою розмову з перехожими.

— Для чого живемо на землі? — розгладжував свою бороду. — Одні сіють мир, а другі смерть. Одні трудяться, а другі їх поганяють. Одні хочуть жити, а інші — позбавити їх життя, — він був серйозним навіть коли люди посміхалися. — Воно дається для продовження роду, для добра й любові, а ви його марно витрачаєте. І де ваші діла, людочки? Замість любові, часом, ненависть та байдужість у серцях панує. А рід такий множиться, від якого скоро плакати всі будуть, — він завжди гордо тримав свою голову, а сьогодні вона часто падала аж на груди. — А коли озирнешся назад — нічого не побачиш, як і не було того життя, а що й було, то ніби не з нами, — говорив так, неначе у його вуста сам Бог вкладав слова. — Прийшов інший час. Все буде швидко змінюватись — одні далі багатітимуть, а другі ще біднішими стануть. З руками й ногами дужими на кусень хліба заробити не зможуть. Треті, мов скажені собаки, один в одного шмат хліба з рота виривати стануть, бо сатана ступив на землю, а ми дали йому дорогу. Не вітали, але й не заперечували, тільки не думали, що дітей рідних до нього в найми віддати доведеться, — промовляв, а сам дивився в спину своєму «Босу», який далі обходив свої «точки» та збирав з жебраків мито за їхнє місце під сонцем у цьому новому світі. — Що є між народженням і смертю? — питав у натовпу. — Життя, — продовжував, вставши, бо й сам радів, коли його слухають. — А що таке життя? — дивився людям у вічі й бачив, що вже ніхто з нього не глузує і навіть не посміхається. — Коли воно ще попереду, то це — вічність, а коли вже позаду, то лише коротка мить. Не воюйте, людочки! Не вбивайте! — благав від щирого серця. — Не лише зброєю, а навіть словом, — часто й сам дивувався тому, що злітало з його вуст.

Він ніколи не рахував свої заробітки, знаючи: йому все одно нічого не дістанеться. А з людьми дуже любив говорити, все частіше відчуваючи, що він їм потрібний.

— Дам щедро тому, хто того вартий, — тільки-но підійшовши, сказала подрузі поважна дамочка. — А ці проп'ють, — кивнула на жебрака.

Піднявши голову, дід пильно подивився на неї, на її дорогий одяг, чистенькі пещені руки, модну зачіску і багато золотих прикрас на шиї. Збирався промовчати та вуста самі проказали:

— Йдіть собі з миром. Ви ще не знаєте, що з вами трапиться завтра. А в житті як на довгій ниві.

Вона, було, рушила з місця, а потім спинилася і стала уважно розглядати старого.

— Де сім'я твоя, жінка, діти? — захотілося їй дізнатися.

— Здається, все було, тільки розійшлися наші дороги, тепер чи зійдуться, хтозна, — відказав із сумом.

— Мабуть, ученим був, професором якогось університету? — відмітила інша. — Зараз і такі серед обездолених трапляються, — навіть зітхнула важко. — І за що чоловіку такі випробування?— співчуваючи, хитала головою.

— Не знаю, сестро, не пам'ятаю того чи на радість, чи на біду, як кажуть, — відповів по-правді. — А може, я простим чоловіком був, так мені здається. Простим, але чимось Богові догодив. От він і вирішив, що я йому допомагатиму боротися за людські душі тут — на землі, — сказав і засоромився, навіть опустил очі. — Тільки хтось підказує мені, що прийде час і я все це знатиму, — сам знову ховає їх, думає, що люди над ним сміятимуться.

— Дехто каже, що він пророк, — до розмови приєдналася ще одна, яка часто тут його бачила.

— Який пророк?! Звичайнісінький волоцюга! — запевнила та, яка скидалася на чорницю. — Хіба ж пророки такі?! — від подиву аж руками розвела.

— На мою одежу дивишся, а душу не бачиш... — хитав він головою. — Ісус, сестро, теж не в золоті ходив. Простолюдином був, — засмикався на своїй колоді, так йому не комфортно стало. — Невже не знаєш? — знову підняв голову, але її вже не побачив перед собою.

Він давно звик до різних перехожих, серед яких трапиться й така, яка уколе прямо в серце, то ж намагався не вступати в суперечки. А сьогодні все було навпаки.

— З'явилася, аби рану зробити, — знову йому запекло в грудях. — Змінюється людина... — хитав головою. — Замість того, щоб руку подати, ми один одного ладні втопити, а від заздрощів навіть не роздумуючи. От вам і кінець світу, а ви ядерної катастрофи ждете чи метеорита великого. Даремно, ми й без того звиродніємо. Вже туди йдемо — у світ хитрого й лукавого. І не хтось нас гонить, самі собі топчемо стежку. Хоча й знаємо, що в силі все змінити, все одно не хочемо. Мабуть, жити одним днем простіше.

— Дійсно, професором був, — слухала з захватом та не бідна добродійка, а потім поклала зеленаву банкноту до його кишені. — Купи собі, що захочеш, — навіть доторкнулася до його плеча.

— Для чого? Як не дивно, але я не знаю, що з нею робити? — діставши ті гроші, старий крутив їх перед своїми очима. — Та й відберуть у мене. Ліпше допоможи бідній матері чи дитині, дай афганцеві чи чорнобильцеві, адже всі вони бідують. А тобі буде що Господу сказати. Від відповіді не втекти, сестро, — на диво, віддав назад, поки не було поряд його «Боса».

— Раз так, то кажи: що хочеш? Все зроблю для тебе, — на її очі аж сльози накопилися.

— Мені б сина знайти в Афгані, здається, потім усе б згадав та й став нормальною людиною, — повторив те, що завжди на думці крутилося.

— В Афгані?.. — перепитавши, вона замислилась на хвилину. — Спробую, але чи знайду, — сама дивується незвичному проханню. — А ти ж тут будь, бо де тоді тебе шукати?

— Сидітиму на своїй колоді, та й ніхто не відпустить мене звідси. На думку мого «Боса», тут доходне місце.

Вона віддалялась, а він дивився їй услід і вдихав запахи парфумів, які в уяві малювали чиєсь весілля. Галантні чоловіки танцювали з жінками, а музики так і вивертали душу — до чого ж ніжно вона лилася. «Невже серед них і я був?» — його очі всіх переглядають, намагаючись у тому видінні відшукати самого себе, однак упізнати не вдається. А тільки-но стихли музики, так запах знову залоскотав його ніздрі... Чоловік і жінка лежать у ліжку та цілуються. Її шовковисте волосся, аж блищить на білій подушці, а він — широкоплечий, чорний густий чуб, здорові руки, теж ніжний, але такий нетерплячий... «Господи! — чомусь аж перехрестився після побаченого. — То зовсім не про мене, хіба ж така гарна могла поряд зі мною лежати, — зітхнув тяжко. — Чого тільки в голову не прийде, коли ти брудний та обірваний», — струсивши пилкуку зі своїх зашмаганих штанів, зашкарубленими руками

намагався пригладити розкуйовджену бороду. Зовсім не віриться йому, що такі видіння могли бути з його минулого життя.

— То ти чорнобилець чи афганець?

Ніби розбудила його та, що волоцюгою обзивала. Тільки й цього разу скривила своє бліде обличчя, виказавши, що не побачила тут нічого путнього. А дід-бородач навіть не сіпнувся, проковтнув пекучий клубок і сидів мовчки. І лише згодом проказав:

— Не знаю, сестро, скажу лише те, що сам відчуваю: Чорнобиль і Афган — то знаки від Господа. Мабуть, були в нього якісь причини, щоб послати не тільки мені, а й іншим такі випробування, — кинув на неї декілька гострих косяків. — Тільки шкода, що вони нічому нас не навчили, — випустив ще одного колючого, вважаючи, що вона все одно не зрозуміє.

— Він сам не знає, від кого говорить — від Бога чи від лукавого! — зробивши такий висновок, вона знову мотнула довгою чорною спідницею. А передумавши лаяти його, неначе свого чоловіка за якусь провину, миттєво розчинилася в натовпі.

«Філософ», як часто його називали, все тер бороду, розтирав скроні, силкуючись щось пригадати. Потім знову вдивлявся в натовп, який рухався від метро до багатоповерхівок.

— Де та матушка? — нарешті схаменувся. — Голос її здався дуже знайомим. — Може, хто бачив, куди вона поділася?

Швидко схопився, але не рушив з місця, лише погляд метався з одного краю в інший, бігав доріжками, які губилися між високими будинками, а згодом ні з чим повернувся назад.

— То що ж попереду буде? — наполягали на продовженні розмови ті люди, кому так кортіло дізнатися про майбутнє.

— А далі говоритимуть багато, тільки мало правди буде в їхніх словах, — сказав, як відрізав, повільно сідаючи на своє місце. — Так заговорять усі, немов цілий вік мовчали, задурять своєму люду голови, що ті й руки піднімуть. «Робіть, що хочете», — скажуть, аби відчепилися, аби зовсім їх не чути. А тим тільки того й треба: зневіра, байдужість — то їхня перемога, — неначе прочитав із Святого письма.

За такі розмови йому вже не раз погрожували слідчим ізолятором, але його «Бос» міг все владнати, і за нього знову забували.

— Ви чуєте? Кажу ж вам: не від Бога говорить, а від лукавого! — це був той самий голос і та сама широка чорна спідниця, ніби нікуди не ходила, а зняла шапку-невидимку і знову з'явилася перед ним.

Не її слова, а те, що вона то пропадала, то знову з'являлася, здалося йому дивним, та й голос... Серце колотилося, а душа хотіла, щоб вона тут затрималась, а то й зовсім нікуди не йшла.

— Сестро, я шукав тебе! — куди й подівся і колючий погляд, і гострі слова. — Зачекай! — навіть намагався схопити її за руку. — Хто така і де живеш, розкажи? — заглядав у вічі, бо вони здалися найтеплішими на всій землі.

— Відпусти, грішнику, я не маю часу теревенити з тобою, — висмикнувши свою руку, стала обтирати об свою спідницю. — Хто дав тобі право від Христа говорити? — гримнула й знову пропала, як і не було її тут.

— Чому від нього? — почав виправдовуватися бородач. — Я від себе, а йому, Христу, молюся, сестро, повір. Щоранку і щовечора до сліз молюся, на коліна падаю і прошу змилюватися, бо важкий хрест мені вручив. Боюся, що не донесу... — він і цього разу вразив усіх своєю щирістю.

— Продовжуй про майбутнє, «Філософе», — вже хором просять. — Продовжуй, а вона нехай іде собі, чи й не суддя.

Здається, людям було байдуже до його немитого волосся, старого, потертого одягу, їм хотілося слухати його далі. Вони самі не знають: чому перестали розуміти одне одного, співчувати, ділитися необхідним, а ця проста людина намагається розбудити їх, розтопити серця закам'янілі. Це було так незвично і так брало за душу...

— Скрізь їхні голоси, я їх чую, тільки брехня з тих вуст ллється, — він дивився на велике місто, на дорогу, на якій простий автомобіль траплявся рідко — шмигали одні іномарки. — Говорять одне, а роблять інше. Це хіба не війна? — питав у натовпу, неначе у своїх друзів, які повністю розділяють його думку. — Справжня війна, бо переможених багато, померлих також, а вони й далі набивають свої кишені. Здається, геть усе розікрали, а й ні, ще багато чого залишилося і в землі, і на поверхні, та й сама вона — цінність найбільша. Невдовзі й до неї доберуться, — навіть пальцем посварився. — Так можна знову до голодного моря дійти, — перехрестився та журливо захитав головою.

Натовп у той час потроху рідшав, поки й зовсім його не стало. Дід же в такі хвилини чекав наступних. Та ось перед ним з'явився немолодий чоловік, якого він інколи тут бачив. Раніше йому здавалося, що той усім задоволений — має хорошу роботу, заробітну плату, сім'ю. Та коли уважніше до нього придивився, помітив інше — в його очах неначе щось причаїлося. Дивиться на світ і все перекидає — то минуле, то нинішнє, то минуле, то знову нинішнє. Не сховалося від старого й те, що той чоловік лише вдає з себе упевненого, такого, що твердо стоїть на ногах, а насправді — його ніщо не цікавить, навіть саме життя. Тим часом чоловік грав на сонці лакованими туфлями, перекочуючись з носка на п'яту і навпаки, застібав свого новенького костюма на всі гудзики, потім розстібав, ніби збирався йти на офіційний прийом до самого мера міста. Сам все поглядав то на бородатого діда, який йому здався схожим на афганського моджахеда, то на капелюх перед ним.

— У тебе, кажуть, син в Афгані залишився? — неначе вдарив старого в самі груди.

Дід схопився за колоду, і лише по хвилі підняв голову. В ту хвилину очі того коренастого чоловіка здалися такими сумними, що аж острах заповз у його душу. Опущені плечі, мов мішок із свинцем на собі тягнули, а думи були далеко — за горами та морями. Дивляться вони один на одного та вивчають.

— Чого мовчиш? — не витримав перехожий. — Казали, що ти з кожним розмовляєш і кожному пораду даєш, — а сам, знай, зиркає на всі боки, ніби неподалік ворог причаївся.

— Значить, кортить тобі поговорити зі мною, а не наважуєшся, — розгладжуючи свою бороду, дід намагався вгадати. — Давно кортить, тільки сміливості не достає. А зиркаєш по боках, бо таємницю в душі носиш.

— Невже думки читати навчився? — чоловік аж плечі підняв — повірити не може, так йому почуте по душі різонуло. — Да-ва-й я тебе виз-во-лю, — проказав повільно. — Хто твій хазяїн? — спитав гордовито. — Коли скажеш, що просто так тут сидиш, — більше жодному слову не повірю. Зараз скрізь — один на скрипці грає, другий наперстки крутить, третій ворожить, хтось руками зцілює, хтось пороблене знімає, зурочене, намовлене — яке хочеш, тільки б гроші видурити. Але всі комусь підкоряються, — опанувавши себе, він пристукнув своїми каблуками, демонструючи військову виправку. — Ти ж словом узявся заробляти, а щоб розчулити перехожого, в лахміття нарядився. Незвичний бізнес, я тобі скажу. Цікаво б взнати: що за начальник у тебе? Мабуть, інтелігент, який у наш час став нікому непотрібний? — засміявся голосно. — Тільки тобі воно для чого? — ніяк не пойму. Невже куска хліба не маєш? Чи діти та онуки все відбирають, а то й з квартири вигнали — йди на всі чотири сторони, ти нам більше непотрібний? — знову перекотився з носка на п'яту.

— Прямуй своєю дорогою, я думаю, ти людина, а ти... — бородач махнув рукою, не прийнявши такого тону. — Чого про сина питав? Сам там був? — подивився на нього сердито. А не отримавши відповіді, продовжив далі: — То це ти наркоти навіз та нашу молодь зіпсував? Раніше тут не було так багато наркоманів! — аж прикрикнув. — І додуматися до такого — заробляти на людському горі! Потім за ті гроші котеджі будують! Тільки не думають, як же в них житиметься?!

— Це не про мене, — відповів той без ніяких емоцій.

І знову стоїть мовчки, ніби й не чув нічого образливого. Палить, і все. Лише через деякий час чомусь пополотнів... Мучить і його Афган, по всьому видно, а тут ще й дід норочить у душу залізи. Докуривши одну сигарету, запалює другу. «Хоче все-таки затриматися, — подумав про себе старий жебрак. — Змучився, а гонориться», — знову змряв його поглядом з ніг до голови.

— І ти можеш таке зробити? Я про визволення, — нагадує бувшому вояці.

— А що? Скажу своєму «Босу» і все. Він таких, як твій, мов мурах топче, — викинув сигарету та сплюнув тягучу слину. — Не таким голови скручували.

— Виходить, у тебе свій «Бос», а в мене свій. А ще оці твої очі!.. Ти мовчиш, а вони за тебе говорять. Куди було податися «шураві», як не в охоронці, чи кілери, бо ніхто не міг від війни вилікувати, правильно реабілітацію провести, як хлопці кажуть. Не те, що в Америці — там тобі і психолог, і гіпноз. Наші ж з кошмарами і досі б'ються, скільки років пройшло, а воно не попускає, як і притихне, то не ненадовго, потім знову спливе. Чи неправду кажу?

— Правду, Філософе, перший раз правду таку чую, — бувший вояка схилив до нього свою голову, неначе помазану срібною фарбою.

— То був там чи ні? — дід насупив густі брови та знову уп'явся гострим поглядом.

— Чи був, чи ні... — повторив той почуті слова. — Може, я й досі там... — сказав ледь чутно. — Але сина там шукати не варто, — сам, сів поряд на колоду. — Якщо в полон здався, то воював проти своїх. Мусульманство прийняв, щодня Коран читає, жінка, діти... Зараз чимось на хліб заробляє, може, таксує на старенькій «Тойоті», чи в наймах десь. Тебе, звичайно, не забув, але не приїде.

— Для чого так боляче хочеш батькові зробити? — аж схопився бородач з місця. — Я й без тебе про таке думаю, — ледве сльозу стримав.

— Може, й не сам так вирішив, а свої довели, бо й такого вистачало. От і пішов здаватися, тобто рятуватися, до ворогів. Таке ти можеш зрозуміти? — уважно придивляється до старого. — Там у кожного своя війна була. Своя... — і він опустил голову, бо і в нього своя була, про що він ще нікому не розказував.

— Як це сам? — перепитав бідний батько. — Зрадив Батьківщину, чи що?

— Батьківщину? Яку? Тієї, що нас посилала немає, та й тоді... Старі діди посилали. Чи не такі були в Генсеках та Політбюро? А везли туди молодих та не обстріляних, аби кинути когось у вогонь. Тільки заради чого? Ти хоч знаєш?

— Не говорять і зараз правду про ту війну, — ледь відірвав «Філософ» від того співрозмовника стривожені очі. — Як багато років минуло, а вони не говорять... — знову хитав скуйовдженою головою та журився. — А ти де воював, чоловіче добрий? — повернув свої вицвілі очі до нього. — Розкажи, тобі легше стане, а я все на себе візьму та далі думатиму свою думу. Не просту таємницю в собі носиш, а вона так груди розпирає, що може їх і розірвати. То ж не пропусти, синку, й ти свій шанс, бо не стане мене і знову ніхто в тебе не питатиме, — шкода йому стало цього бувшого «шураві». — От тільки про зраду не варто було говорити. Як би так зробив мій син, я б його не простив.

— Не спіши, батьку, з такими словами, ти не бачив війни, не нюхав того пороху. Кажеш, що розумієш, тільки то неправда, лише той може зрозуміти, хто сам пройшов через те пекло, та й то не кожен, — махнувши рукою, він відвернувся.

— Ось не гарячкуй. Повір, я відчуваю, як печуть ті спогади твою душу. Ой як печуть!.. — аж руки схрестив на грудях, бо ніхто не вірив, що він може відчутти чужий біль. — Почни з самого гарячого. На мене не зважай, я все витримаю, — запропонував йому.

— А що, давай, — знову тихо мовив сивочолий вояка. — Тільки ти ж нікому... бо застрелю як собаку, — злетіло з його вуст та аж самого струсонulo.

— Тут я буду, коли надумаєш, тоді й зроби, — спокійно погоджувався бородач, давно стомившись від життя. — Коли надумаєш, тоді й ...

Сам, зібравшись слухати, уместився ще зручніше, навіть вуха потер, аби вони нічого не пропустили. Коли від почутого в його уяві почав розкриватися бій з душманами, завмер, і здавалося, зовсім не дихав. А картини мінялися, і невдовзі перед очима молоді солдати, кинувши машини, вже дряпалися по скелях, мов вужі лізли в ущелини, намагаючись сховатися від вогню, аби протриматися ще трохи. Час від часу поглядали на небо, де ось-ось повинні з'явитися гвинтокрилі. І нарешті загуло все небо, застрочили кулемети по людях і тваринах, намагаючись вибити звідти душманів. А вже коли кишлак залишився без прикриття, почалася наступна операція — зачистка. Мов зграя вовків, всі кинулися на здобич — одні грабують, інші гвалтують переляканих жінок та дівчат.

— Де ж ти не можу зрозуміти? — спитав дід, неначе сам туди перескочив.

— Я... Я... — хотів бувший вояка, але ніяк не міг у чомусь зізнатися. — Я обезчестив її молоденьку... — нарешті прошепотів майже на саме дідове вухо. — Може, й шістнадцяти їй не було. Вона билася з переляку, а я, розірвавши одяг, шукав голе тіло. Потім накинувся неначе звір, — він то закривав долонями обличчя, то знову його відкривав, розказуючи вперше. — Я й досі не знаю, хто в мені прокинувся, бо й звір такого не робить — після всього ще й кулю випустив в її живіт. Знайшов і коштовності, набив ними кишені, адже саме їх мав принести своєму начальству. Ослухатися не можна було, свої б забили чоботами до смерті.

Про що шепотів бувший вояка далі, дід уже не чув. Прийшов до тям лише тоді, коли хтось хлискав його по обличчю і лив на нього холодну воду.

— Батьку, може швидко викликати, то я зараз, — неначе з туману виглядав знайомий «шураві».

— Не треба. Уже проходить... — він поволі відкрив важкі повіки, ніби вони були наліті свинцем. — То це ти мені розказував? — сам ніяк не наважувався хоч щось повторити. — Чи мені здалося? — не міг повірити в почуте.

— Здалося... — тремтів голос сивочолого чоловіка. — Здалося... — знову повторив віддаляючись.

Так і лишився «Філософ» зі своїми сумнівами. Втрата свідомості його не злякала. Було таке й раніше — втратить, а потім прийде до тям та здивується. Неначе зовсім недавно сидів під п'ятиповерховим будинком, за онуками чи правнуками слідкував. Вони в пісочку пасочки ліпили та сміялися дзвінко, а йому так хороше біля них було, неначе в раю. Про себе думав: може, там мій дід, а я його так і не побачив. Інколи перед ним жіноче обличчя з'являлося та таке красиве, що й не передати. Хотілося доторкнутися до нього, трояндові уста поцілувати, та воно вмить пропадало. Іншим разом стояв перед річкою, за нею бачив високі й красиві гори, які його чомусь лякали. То ж губився в здогадах, а не знайшовши відповіді у своїй голові, довго зітхав.

— Якого ти Ігорька все згадуєш, старий дідуга?

Вже вкотре постала перед ним знайома жінка в чорному, підслухавши його розмову з маленьким хлопчиною, якого він чомусь називав не його ім'ям. Тоді вона була бліда, мов стіна, тепер червонощока, адже вранці було прохолодно, а по обіді вже й він відігрівся. Чорниця витирала хустиною спітніле обличчя а «Філософ» розстібнув, трохи завеликий для його плечей, поношений піджак. Поглянувши знову на неї, про себе відмітив: колись воно було гарним, тепер все у глибоких зморшках, але очі... в них хотілося дивитися ще і ще.

— То я випадково так його називаю, — сказав про Ромчика, який тут часто танцював, співаючи «мурку», аби отримати копійчину на хліб. — А тобі, сестро, яке до того діло? Йди собі далі та більше не вертайся.

Сам знову почав куняти на сонці та вкотре переглядати те, що саме в голову заскочить. Цього разу на думку прийшли два маленьких хлопчики, вони слухають його, а він їм все щось розповідає. А ось вони вже великі, але він їм знову щось розказує. На диво, парубки слухають, а він... ніби на сьомому небі. В такі хвилини старий нічого не чув і нікого не помічав. Та враз серед тієї тиші знову пробився давно знайомий жіночий голос.

— Народився... і прийшли верблюди подивитися на таке чудо, і прилетіли ластівки привітати, навіть звірі загомоніли в далекому лісі про Ігорчикову долю, яку прочитав їм цар звіриний, — неначе сама Матінка Божа промовляла до нього. — Це ти так вигadaв, пам'ятаєш? — долетіло до його вух, немов пробилось з іншого життя через сотні літ.

Він підняв голову, знетямленими очима озирнувся довкола й ніяк не міг второпати: насправді таке почув чи знову щось вчулося. Перед ним стояла все та жінка в чорному. Цього разу вона принишкла, ніби боялася його сполохати. Він бачив, як з тих чорних, мов дві вуглини, очей, котилися сльози, а сам ніби купався під рясним і теплим дощем. Одразу запахло чорнобривцями, які продавала сусідка поряд. Почув, як цвірінькають пташки, як хлюпоче фонтанчик неподалік, навіть вловив запах духів від перехожих, ще тих — із його світу — «Рижская сирень».

— Не може бути... — ледве промовив, а в очах стільки подиву, ніби він цілий вік того чекав і нарешті діждався. — Не може бути... — затремтів, немов осінній листок на холодному вітрі. Коли звівся на ноги, ще пильніше став вдивлятися до її обличчя.

— А далі... Ташкент, Термез і гори, за якими вбивали вісімнадцятилітніх, — вона ледь проказала. Її руки тремтіла, але тяглися до його опущених кістлявих плечей.

— Невже Валя!!! Точно Валя!!! Моя Ва-люш-ка!.. — не проказав дід, а прохрипів. — Рідна моя Валюшка!.. — скривив губи, затрусив бородою і кинувся до неї, пригадавши все в одну мить, ніби й не було того довгого забуття.

— Миколо... невже це ти? Ніяк не можу повірити, що знайшла тебе — свого чоловіка, — вона голосно заридала. — Любий ти мій, — прихилила до нього свою голову. — Заслабів, у чому тільки душа тримається, — мацала його руки, груди, поки й зовсім обняла. — Є в тебе дім, є сім'я, вирости й онуки за той час, поки тебе не було вдома.

— Спасибі тобі, Господи! — звів він очі до неба. — Я все згадав, Валю! — мав такий вигляд, неначе справді повернувся з потустороннього світу. — Все згадав, люди добрі! — звернувся й до присутніх, які затрималися тут, щоб додивитися диво-дивне, яке не так часто трапляється побачити. — Є в мене дім, є й сім'я! — мов дитина, розмазував рукавом сльози.

Кланявся на всі боки, бо тут було багато знайомих, з якими він розмовляв усі ці роки. Вони раділи за нього і теж не могли в таке повірити.

— Простий він був чоловік, — хотілося Валі хоч якось його виправдати. Добрий і роботящий, але було в нього щось і таке, чим він дивував інших. — Ти, Миколо, мов не з

нашого світу, — казали іноді знайомі. Ми жартували над тим, а після Чорнобиля та багатьох операцій і справді так стало. — Прости мене, перед всім людом вибачення прошу, що не жаліла тебе. Не в лікарню, було, а по поїздах тягала — все сина шукали, який з Афгану так і не повернувся.

— За що просиш, рідна? Не бідував я тут. Бач, скільки друзів у мене, — показав на присутніх. — Виходить, що не в одежі діло, а в тому, яку душу маєш, яке серце та що уста твої говорять.

Він ще продовжував бути «Філософом» чи пророком, а їй хотілося говорити про земне:

— Ти на розробках величезного родовища був, яке геологи поряд з нашим містом знайшли. Пам'ятаєш? Не помилилися. Тільки ми думали, що воно від того стане великою столицею газовиків та нафтовиків, але не так сталося, як гадалося — ще до розпаду Союзу з того родовища все викачали. Викачали і продали за кордон не за великі гроші, кажуть, а за копійки.

— Куди ж кошти поділи?

— Не було в кого спитати. Та й сміливця такого не знайшлося, щоб задати таке питання тим шановним людям. А головне — правду все одно ніхто не сказав би. Зараз бурять нові родовища, вже не такі великі, все ж прибуткові, тільки місту від того знову мало що перепадає. З кожним роком все більше тих веж стає, та не багатіє Україна, бо в кожній своїй господар, який сам газ добуває і сам його продає. Кажуть, скоро він таким дорогим стане, що й ті перші газовики замерзатимуть від холоду.

— Ні, — мотнув головою Микола.

— Може, й краще, що не розумієш, бо хто й розум не втрачав, той теж нічого зрозуміти не може, — Валя зітхнула важко та знову його обняла. — Але будинок наш там стоїть і квартиру за борги ще не забрали, то ж поїхали, Миколо, додому, — на тому і повела свого чоловіка до метро.

В електричці пригощала салом та помідорами, а сама пригадувала, як колись йому на заїздку курочку смажила та буженину робила. Бідкалася, що тепер пенсія ніби й збільшується, але на неї все менше й менше чого купити можна. Старі люди з посту вибратися не можуть. Скоромненьке тільки на свято, а так — все пісненьке їдять.

Не було і втішних новин, такий час настав, що й діти під будинком не граються, старі гойдалки та каруселі спритні хлопці на металолом здали, а за нові тепер самим платити треба. Та й гойдати нема кого. Рідко коли можна побачити молоду маму з колясочкою, все частіше похорон на очі трапляється.

— Поки тебе не було, багато люду з нашого будинку на цвинтар віднесли. І чого вони так мерти стали, немов мухи? Усе списують на Чорнобиль, але то не єдина причина, у нас до того ще й свій під боком був — ядерний вибух на 35-й буровій. Пам'ятаєш?

— Чи ти думаєш, що я й те забув?

— Що й думати, коли шість років без пам'яті.

За розмовами вони незчулись, як електричка доїхала до їхнього міста. Потім йшли знайомими вулицями, зустрічали багато людей, але до Миколи ніхто не здоровкався — не впізнали.

— Отут ми завжди переходили дорогу, заходили в магазинчик, потім по доріжці спішили до свого будинку, бо он у тій квартирі, — він уже сам показував рукою на їхні вікна, — на нас чекали діти.

І так він поспішав додому, що Валя ледве встигала слідом. Ще й дивувалася: звідки взялося стільки енергії у його виснаженому тілі? Коли було що їсти й пити — він хворів,

коли бідував стільки часу — одужав. Про себе молила Бога, щоб прийшов додому та не зліг. А він, коли зовсім мало лишилося, біг сходами неначе школяр, лише останні вмиль стали йому важкими. Валя спинила його, аби дати перепочити, струсила крихти хліба з борода, оглянула старенький піджак, взяла під руку, а впевнившись, що він у порядку, сказала:

— Ось тобі ключ. Переступаючи поріг, знову притримала. — Дай Боже, час добрий, — навіть перехрестила, бо вже і в самої калатало серце.

Коли зайшли у квартиру, Микола так і вкляк на порозі, навіть слова сказати не міг. Валя вже й суп учорашній розігріла, і воду в чайнику закип'ятила, дістала й улюблене Миколине варення — абрикосове, а він усе стояв у коридорі і не міг зрушити з місця.

— Валю, яке це щастя бути вдома!!! — нарешті з якогось важкого хрипіння вирвалися такі слова. — Люди про це навіть не здогадуються, а мені Бог показав. Не дорогі автомобілі, не триповерхові котеджі, не чемодан грошей, а домашнє тепло є самою найбільшою цінністю, особливо після того, коли ти його вже зовсім не ждав. З того світу, Валю, повернувся. Не віриш?

— Чому ж, вірю. Ти звідти не один раз повертався, слава Богу й цього разу там не залишився. Йди супчик їсти. Відтепер у тебе щодня буде гаряча їжа.

А йому перш за все хотілося впасти перед Богом на коліна, дякувати і бити поклони до нестями, поки він ще пам'ятає той страх, який раз-по-раз холодив його душу всі шість років. Коли спокійне життя все те замулить, пропаде й таке бажання. З ним не раз таке траплялося. Забував і про ангела, і про чорну потвору, які тепер тут, ось вони: білий ангел зовсім поряд, а той — за дверима стоїть, аби знову свій час не прогавити.

— Завтра на світанку побіжу на берег річки, постою на наших пагорбах, на розсунутих валах історичної фортеці, погомоню з лісом, походжу ще сонними вулицями міста. Нехай усі знають: я знову тут, я все зніс, я повернувся назад зовсім іншим. Тільки-но потрапляв раніше в лікарню, все Бога просив: дай ще хоч трохи пожити. Під метро сидючи, навпаки — умовляв його забрати до себе якомога швидше. Тепер знову хочу жити.

— То завтра, Миколо, — Валя мила його теплою водою. — То завтра, Миколо, — стригла його довге сиве волосся. — Все буде завтра, — витирала його рушником та одягала чисту одіж. — У тебе ще багато днів попереду, — за руку, неначе малу дитину, вела до ліжка. — Тепер ти повинен добре виспатись.

Але не спалося йому тієї ночі, все згадував батька, який повернувшись з війни, все стогнав на печі. Одного дня він, ще зовсім маленький, ніяк не міг зрозуміти, чому його рука, яка звисала звідти, стала такою холодною. Коли мати сказала, що батько помер, заплакав і сам.

Постав перед очима і літній день, коли він пас телят на полі. Череди була велика, а він на коні: «Йно!..» — зганяти їх до купи. Коли телята стомилися і їм самим захотілося перепочити, лягли на лугову траву і хвоцяли хвостами — відганяли мух, які не давали їм спокою в спеку. Тоді й він вмовився під копицею сіна, діставав з торбини обід — окраєць хліба, шматок старого сала, великий огірок, ще зелену часничину і пляшку молока, заткнуту саморобною пробкою з кукурудзяного качана. Кусав порізаний та присипаний сіллю огірок, тягнув до рота хліб із салом, бо в животі так гуркотів голод, що й руки тремтіли. А запивши все молоком, лягав собі горілиць і вдивлявся в блакитне небо, по якому повільно пливли білі пухнасті хмари. Кінь смикав соковиту траву та час від часу форкав, теплий вітер задував під картуз, а очі страшенно злипалися. Ще хвилина і... засинав.

Тільки сховалася та картина, як відкрилася інша — річка з вечірнім туманцем над нею, де він кохався з Інарою. Довге мокре волосся розляглося на її плечах, по обличчю цівочками стікала вода, блищала й на стегнах, а очі немов дивилися наскрізь. Вона побачила його через кущі верболозу, і тільки покликала до себе, як ноги самі почали переступати та так незграбно, наче були не живі, а дерев'яні. Вона мила його своїми ніжними руками, черпала ними воду і лила на його голову. А він лише кліпав очима, бо тільки їх розплющить, як проти них її губи, розплющить вдруге — зовсім близько пружкі груди. А навкруги так пахло духмяним милом, що аж у голові паморочилось. Тіло, неначе від електричного струму, вигнулося колесом, а руки самі потяглися до її тонкої талії...

Здавалося, час спинився і довго стояв на одному місці, поки він не почув уже здалеку: «Ти не будеш таким, як усі, бо ти кохався з Інарою. Інарою! І-на-ро-ю!!! Коли ще прийдеш на берег поночі, заберу з собою! — в ту мить з темної води, в якій колихався місяць, доносився щасливий сміх, який ще довго було чути. А він, ледь вибравшись на берег, ніяк не міг звестися на ноги. Не міг і зрозуміти: що ж з ним усе-таки сталося? Було чи тільки здалося...

— Ти живий, хлопче? — почув чийсь голос, уже як світало. — Невже мавка звабила такого молодого? — з нього кепкували рибалки. — Колись мій брат усе її кликав на цьому березі, поки й утопився, — повідав один із них. Тоді дід і розказав, що й за його часів жила тут мавка на ім'я Інара, страх як любила молодих хлопців. То швидше біжи додому та дякуй Богові, що живий, а сюди ніколи не приходь і про Інару не згадувай, інакше буде тобі горе — радили вже серйозно.

Зустріч з нею була його таємницею, яку він завжди ховав у окремому закутку своєї душі. А коли хотів забути, вона сама про себе нагадувала — приходила уві сні і знову була такою ніжною, як і в той вечір.

Того разу вона пропала так же швидко, як і з'явилася, бо ще зі сходів було чути голос його Валі, яка кричала все голосніше.

— Миколо! Прийшов! Прийшов лист від синочка нашого! — так повідомляла про перший лист від їхнього солдата. — Їду поїздом у Ташкент, далі — Кіровкакан, — читає написане. — Уже змирився з думкою, що потраплю на війну, — проказавши, Валя зойкнула і ледве втрималася на ногах. — Не такий страшний чорт, як його малюють, — а таке вже ледве прочитала. — Так тут говорять «салаги», правда, ті, що нас супроводжують, цю тему взагалі обходять, — після таких слів вмить стала блідою і ледве ворушила губами. — За мене не турбуйтеся, свій обов'язок перед Батьківщиною я виконаю, — а від такого синового одкровення і йому стало зле. — Не посоромлю ні батька, ні діда, — після останніх вони взагалі замовкли.

— Не по-со-ром-лю ні бать-ка, ні ді-да, — повторила вона по хвилі. — Воно то так, але дід давно помер, виконавши свій обов'язок, а батько інвалідом після того лишився. І вони намагалися не посоромити... — вона так і недоказала.

Отримавши наступного листа, Валя вже не кричала, навіть не наважувалася його відкрити. Простягнула йому.

— В Ташкенті буде декілька днів, пише, що там можна побачитись. Летітиме в Афганістан, — запаморочилась і Миколина голова, неначе вдарили по ній чимось важким, а то й обухом.

— Чому ж так, інші по півроку в учебці, а наш і два місяці не побув? — Валя витирала холодний піт, який рясно вкрив її лоба й скроні.

Він теж кліпав очима і нічого сказати не міг.

З того часу минуло всього вісім місяців, а для них — немов вісім років. Та ось одного ранку пролунав телефонний дзвінок. Микола першим схопив слухавку — їх викликали у військкомат. Не пам'ятали, як прибігли туди, не чули, як їх заспокоювали, не розуміли, для чого Валі накапали ліків. А в кабінеті почули найстрашніше: син загинув, і вже наступного дня труну з його тілом доставлять літаком.

Голосила мати до ранку, а коли світало сонце — кричала, мов зранена птаха, від чого ніхто не спав у їхній багатоповерхівці. А вже як привезли цинкову труну — впала на неї і не підвелася, скільки її не просили. Зібралися знайомі й родичі, які вісім місяців тому проводжали сина в армію, а тепер прийшли провести його в останню путь.

Та якими важкими не були ті спогади, але й вони пропали. Його кіно змінилося іншим кадром — вони з Валею вже в дорозі, тільки вийдуть з одного поїзда, як згодом на інший поспішають. Возив він їх через поля й долини, через Дон і Волгу, ходили вони по берегах Оки і Каспію, уперше бачили зблизька Кавказькі гори, тільки не милувалися ними — їм було не до того. Скрізь шукали того, хто скаже, що їхній син точно загинув. Стали вкрай виснаженими, але думка про сина, ніби сильний тайфун, носила їх по білому світу. Попрощавшись з одним колишнім солдатом, шукали наступного, а не визнавши нічого, спішили до третього, який теж у тому бою був, тільки й він мертвим їхнього Ігоря не бачив. Надіялися на четвертого та раділи, що в кишені ще залишилися дві адреси.

А ось і той каліка без ніг у свої двадцять шість років, але й він не наважується розповісти правду про Афган — боїться порушити клятву. Шкода їм стало і цього забутого всіма вояку. Не хотілося ворухити його рани, рвати їх по живому, все ж питають про своє: «Чи бачив загиблим їхнього сина?» Та й цього разу не чують конкретної відповіді. Ні з чим рушили з хати, аби знайти наступного, який не побоїться ні померлих начальників, ні живих, ні тих органів, які й зараз тримають афганську таємницю під сімома замками.

— Ну, що ж, загинув, то й загинув, — здається й Валя змирилася з тим, надивившись чужого горя.

— А чи ціла його труна? Чи ніхто не розрив могилу після похорону? — зривається з уст того афганця, коли вони вже зачиняли двері його старенького батьківського будинку.

Спинилися удвох, як по команді, і стояли мов укопані.

— Було таке, — пригадав Микола. — Прийшли пам'ятник ставити, а там свіжа земля, ще й розкидана, неначе дикий кабан могилу порив, — сам не знає, що й думати, тре свої побілілі кулаки і все.

— Наркоту в цинкову труну могли запаяти, а тут її дістати, — ледве язиком ворочає бувший вояка, бо не просихає з тих пір, як повернувся додому.

Мов ошпарені, вискочили вони від нього. Боялися про таке навіть думати, а почуте вже влізло в їхні змучені душі. Не знали, як і додому доїхали, все мовчки та все в думках, і тільки інколи перемовлялися.

— То невже ту наркоту нашим дітям продали? — питала Валя, до кінця не збагнувши того злочину.

— А то чий же? — він шукав пігулки від серця та спішив покласти їх під язик.

— Виходить, цілий світ об'їхала, а правдонька за ту війну лежить неподалік нашого будинку — в домовині.

Вона змахувала сльози та за старою звичкою, знову лізла в кишеню, шукаючи останню адресу. А діставши, зіжмакала її і викинула у вікно.

Пригадав Микола цієї ночі, як з кумом Іваном поночі відкопали напівгнилу труну, як здивувалися, бо замість кісток там був лише порізаний ножом та побитий кулями афганський бушлат. Після того вони мовчали кілька днів, потім і зовсім перестали розуміти одне одного.

— Де ти пропадаєш днями? В монашки зібралася чи що? — спитав Микола одного ранку.

— Постриг скоро прийматиму, — вона повернулася до покуття і перехрестилася на ікони.

— А як же я, Валю?

— Якось проживеш. Бог пустив на світ людину, він про неї і подбає, — здавалося, що мирські справи її вже не цікавили. Після тієї розмови спокійно взяла вузлик з речами та й пішла мовчки.

Тісно стало Миколі у власній квартирі, ой як тісно!.. Плакала душа, а сльози не текли. Узялося зашпорами серце аж до крику, а його не було. Лякала тиша, мов домовина, а він не знав, як її позбутися. По кутках майнули якісь тіні, стали вчуватися голоси: то маленький Ігорко заплаче у спальні, то Валя засміється на кухні, то голуби затуркочуть на підвіконні. У яку кімнату не зайде — скрізь свердлять поглядами святі з ікон. У голові промайнула думка: божеволію, як багато хто з хлопців-чорнобильців чи афганців. І не має від того ліків, і нікому ніякого діла до них — усі відмахнулися, держава першою. Схопивши піджак, він став на порозі і, задкуючи, потихеньку вийшов, намагаючись зачинити в цій, колись затишній квартирі, страшний нинішній день, а з ним і своє минуле життя. Добравшись до низу, закрокував по вулиці, неначе поспішав на поїзд. А зачувши його гудок, побіг, щоб не запізнитися, ніби й насправді його десь чекали. Проїхавши з годину електричкою, вийшов і пішов берегом річки, куди дивилися очі.

— Іноро! Іноро! Я так хочу тебе бачити, — кричав щосили.

Навколо була тиша, немов усе завмерло. Та враз прямо перед ним заколихалося повітря, закрутився вихор, який вмить збурило воду. Невдовзі з тої каламуті виринула знайома голова, за нею і все тіло. Довге зеленкувате волосся й цього разу розляглося на її плечах, По обличчю, як і колись, стікали цівочки води. Тільки чомусь не світилися очі і зовсім не відчувалося тієї магії, що зачаровувала. Коли він зібрався заходити у воду, вона його спинила:

— Для чого тишу порушуєш? Йди своєю дорогою. Що має статися, того не змінити, — ті холодні слова, замість її щасливого сміху, спинили його.

— Я тебе шукав, — у ту мить вона здавалася йому найріднішою.

— Не турбуй більше моє царство, воно любить спокій, — здається, й зараз не збиралася сміятися, хоча була такою ж молодою і чарівною.

На тих словах знову збурилася вода, закрутилося й повітря над нею. Його, й без того холодне тіло, обдував вітер. Хутчіше захотілося вдягтися, аби хоч трохи зігрітися, але він стояв, тремтів і дивився на воду з надією ще хоч раз побачити чарівну Інару — раптом передумає, однак на воді вже панував вечірній спокій.

— Я ж не можу без тебе, — проказав, мов закоханий хлопчисько. — Зовсім не маю сил жити, — готовий був плакати й кричати, але знав: його тут ніхто не почує.

Чим далі брів, тим більше втрачав розум. Де їздив — сам не знав. Де ночував і хто дав йому шмат хліба — не міг і зараз пригадати. Лише зелені поля пшениці й жита, де їв незріле зерно, часом виринали з пам'яті. Як пив ранішню росу на світанку, збираючи її долонею з соковитих трав, як радів, коли клав до рота лісові ягоди, як з сумом дивився на червоне сонце, що ввечері ховалося за галявиною, не зможе забути до самої смерті. Ніби у видиві

побачив, як мостився на ніч під деревом та дуже просив Бога подарувати йому ще хоч один день, бо, як не дивно, саме в такому стані відчував усім серцем, яка благодать навколо.

— Зоя, тобто Зірочка ваша, з-за кордону приїхала, каже, що Ігоря в Афганістані знайшла. У нього дружина і дві доньки є. Уявляєте? Він хоче сюди, але боїться, — тільки-но зайшовши в квартиру, повідомила онука — старшого сина донька. — Ото бідолашний! А вони теж хочуть, бо тут більше свободи і не треба носити оту паранджу. Я б теж її не носила, — сказала ніби про щось буденне.

— От так сюрприз! — аж завмерла Валя. — Але ти, Миколо, не слухай, чого тільки ми не чули з тобою. Сідай на стілець і не схоплюйся більше, — сама щебече та все на Миколу поглядає, який усього п'ять днів як вдома.

Тим часом онука дістала з сумочки фотокартку, на якій біля бородатого моджахеда сиділи дві жінки з закритими обличчями, ще й маленьке дитинча на руках було.

— Яких тільки фотокарток мені не присилали, але все чужі, — скрививши губи, Валя стала придивляється до цієї. — Звідки ж знати, що це наш? — вдивляється в того бородача і не вірить. — І ти не вір, все виясниться згодом, — подала йому фотокартку і принишкла. — Вже кого тільки не було — Ахмед, Абдула, Юнус, русяві, і чорняві, але все чужі сини, — додала й таке.

— Він не Ахмед, — знову заторохтіла онука. — Його звати Ібрагім, живе в якомусь кишлаку недалеко від Кабула, ремонтує автомобілі, ще й таксує на старій «Тойоті». Ледве кінці з кінцями зводить. Читає Коран і його дочки щодня читають, а він їх за це хвалить. Так Зірочка ваша розказувала.

— Досить тобі! — благає Валя, бо запаморочилася її голова, а очі не відривалися від Миколи. Тільки б нічого з ним не сталося, тільки б не повірив... — думала в ту хвилину.

— Чужих і в мене було багато, а це наш, — тихо відповів, тримаючи фотокартку обома руками. — Наш, Валю, Ігор, чи тепер Ібрагім — син рідний. Знайшовся-таки! — ледве промовив і гірко заплакав.

— Не може бути, не може бути! — заметушилася Валя, мов наполохана птаха. — Я зараз подзвоню Зої-Зірочці, нехай сюди йде, — вже й телефон схопила і почала набирати номер.

А він тим часом схилив голову до стіни й одразу побачив у темряві батькову руку, за нею і його самого.

— Миколо, ти чого? — кинулась до нього. — Не залишай мене, прошу — не залишай!!! — заридала голосно.

— Тільки не лай його, — ледве ворухив губами. — Щоб не розказав, не лай. Прийми страждання синові, як його долю, — сказав, мов із того світу. — Важку долю, Валю... Страшно... Прийми... він більш за все боїться, що його не зрозуміють.

Хотів ще щось важливе додати, але не знайшовши його у своїй голові, лише обхопив її руками.

— О Господи! Що це зі мною коїться? — звів на Валю здивовані очі. — Біля метро думки самі приходили, слова так і лилися з вуст, тепер-же ніби голова іншою стала. Виходить: тоді Бог відчинив квартирку до своїх таємниць, а тепер зачинив? — сказав так про свій незвичний талант. — Тільки відігрівся, смачно наївся, в теплі виспався, він і забрав його. — Ну що ж, мабуть, досить мені люд просвіщати. І дійсно, хто я такий, щоб говорити від Господа? — на тому замовк, не розгадавши навіть маленької неземної таємниці. — Так і повинно бути — одне знайдеш, інше загубиш, — сам важко дихав, ніби на його груди кинь тиснув своїм копитом, як і було одного разу. — Прийми, Валю, сина рідного та розкажи, як

ми все життя його шукали, — просить, ніби востаннє. — Де йому жити і кому молитися, нехай сам вирішує. А я, мабуть, проситиму за нього не тут, а під самими дверима Господніми, — полегшено зітхнув, збираючись відправитися на небеса.

Усе далі віддалявся голос Валі, а він, як і колись, летів із темряви до світла. Пригадував і ангела, якому тоді клявся. Тепер-же хвилювався, не уявляючи, яка зустріч буде цього разу. І чи захоче він знову битися за його душу. Коли й так, то хто переможе, адже він про все забув, як і радив йому лікар. Уже назустріч виходили знайомі чоловіки високої сухорлявої статури, а батько простягав йому свою руку, точнісінько таку, яка звисала з печі, коли він за неї смикав. Залишалося зробити лише один крок...

— Миколо, зажди трохи! — схаменулась Валя. — Ми ж повинні його зустріти вдвох. Буде летіти й думати, що побачить батька й матір, а ти... Просися, Миколо... ти знаєш як... тобі ж не вперше...

Нарешті Ігор дістався кабульського аеропорту. Йому віриться і не віриться, але на руках квитки, віза й усі інші необхідні документи. Поряд — молода дружина Шаріфа і маленька донька Гульру. Тільки ступив на злітне поле, так і згадав, як після «учебки» прилетіли в Кабул, як із літака виходили у страшенну спеку. А назустріч у джинсах і кросівках дембеля йшли. Були вони не загорілі, а просто чорні, на грудях у кожного по дві-три орденські планки, в руках — важкі валізи, а на вустах — радість. Всі кричать, шукають земляків, віддають їм свої амулети, вважають, що молодих вони теж захистять від кулі.

— Дивись, не підведи! — натякають на особливу честь радянського бійця чи місії.

Обнімають і плескають по плечах. Вони довго чекали цього дня, довго мріяли, не всім вдалося пройти афганське пекло й залишитися живими, тому й радіють, здається, не тільки за себе, а й за своїх товаришів. У них уже все позаду, лише їхня дружба залишиться на все життя, бо то — найсвятіше.

Після перерозподілу йому з Льюхою — в Кандагар. Хлопці сумують і прощаються, а літак, в якому вони прилетіли, — вже піднімається в небо з дембелями. На землі всі завмерли, навіть сторонній хвилюється, знаючи, що вдача в останню мить ще примхливішою стає. І лише коли літак набрав необхідну висоту, де його вже не дістануть американські «Стінгери», знову стають до своєї роботи.

— Давай сюди, братва! — кличуть їх солдати в обірваному одязі, які повертаються із завдання. — Раз наші, то в одну вертушку вантажитися будемо, борт буде лише завтра.

Тоді він ще не знав, яке тут гаряче й гостре каміння. Переліз декілька разів під час бою на інше місце — і вже в лахмітті. Зараз же дивується такому їхньому одягу, думає, що й тут так, як у його «учебці» — нове невідомо де, а солдати в старому. Вони вантажаться — заносять убитих, заводять поранених, а вже потім тягнуть свої речі. Вертоліт піднімається в небо, а він і далі з цікавістю розглядає справжніх бійців та придивляється до брудних облич. Радіє, що нарешті вперше почує про війну.

Коли очі опустив додолу, його аж струснуло. У них під ногами було щось неймовірне — чоловіче тіло без голови. Замість неї — зв'язані стрічки порізаної шкіри, а вона, з вирізаною червоною зіркою на лобі і всунутими в рота чоловічими органами, лежала між ногами. Він хотів, але не міг відірвати очі від того видовища. Його трясло, а Льюху почало нудити.

— Накрой Кольку чем-нібудь, — просить один боець другого.

— Нечем, пускай прівикают, — відповідає той.

— Да отвернитесь, вы — малакасоси! — закричав третій. — І без вашей ригачкі тошно. Тоже мне ваякі прібилі. Скоро самі узнаете, што такое «красний тюльпан». — Да! Это мой друг, мой! — витерши рукавом своє обличчя, погладив того по голові.

Їхні очі й надалі шукали те людське страховисько, яке товариш прикрив своєю порваною гімнастеркою, залишившись до пояса голим. Його теж трясло, чи то від холоду, чи від того, що сталося в бою цього дня. А вони з Льохою ще більше прислухаються до розмов бувалих. Здається, саме з цієї хвилини вже були на війні. А може, і не з цієї, а з іншої...

— Прістрелі его! — де і взявся голос п'яного офіцера, який перед своїм товаришем хотів показати, як він тут командує.

— Сопляк! Ти должен ісполнить свій інтернаціональний долг, — підпрягається і прапорщик, він так прижився на війні, що й не збирається додому.

— У бою битиму, а стріляти в пораненого не могу. Відправте його до полонених, — Ігор наважився так сказати, хоча знає: краще виконати будь-який безглуздий наказ, коли двоє п'яних просто хочуть потішитися, але вбити людину... Що буде потім, він не думав. Сам ще не був у бою, тому й на цього не міг руку підняти.

— Владеет самбо, карате! — это твоя характеристіка? — лейтенант трясє папірцем перед його носом. — Ану веді ему другова, — хитаючись, наказує прапорщикові. — Етаво ти должен однім ударом замочить, — тицяє пальцем у його груди. — Ну, давай! Опять не можеш? Завтра в бой его! — кричить на всю офіцерську палатку.

— Я лише чотири дні тут, — намагається хоч якось виправдатися.

— Єслі і там не сможеш, тогда я лично тебя прістрелю, как собаку! Понял, молокосос? Сейчас не спать, а два часа отжиматься. Утром бег — тридцать кілометров. Оні й так по тридцать бегают? — дивується, почувши таке. — Тагда в два раза больше. А ти тоже пашол вон! — наказує прапорщичу. — Хотя нет, прінесі ещо одну бутилу. Где хочеш достань, іначе завтра за ленточку отправлю, — сміються з товаришем та далі наливають.

Ігор уже давно не той молодий салага. Тепер він протер руками своє обличчя, мабуть, дочитавши молитву. Час заходити до літака. Його дружина боїться, вона, окрім свого дому, ніде не була, маленька донька хоче спати, тому хникає. А він повинен щось робити, бо відповідає за їхній настрій і здоров'я. Тещі й тестю обіцяв піклуватися про них і вчасно повернутися назад. Вони ремонтують автомобілі, мають постійних клієнтів, то ж якщо затримається, їхній спільний бізнес розвалиться. Хоча тесть і знає, що його зятя «шураві»-Ібрагіма там поважають, все ж стурбований. Не вороже ставляться й до інших «шураві». А за те, що набудували радянські спеціалісти і мостів, і будинків, дякують і досі. Американці лише для себе роблять, а для них як раніше, так і зараз — нічого.

Високі гори, які охороняють свою столицю, не дають літаку злетіти одразу. Кожного змушують викреслювати над містом коло за колом, аби дістатися неба. Ігор неначе прикипів до ілюмінатора. Давно не бачив це місто з висоти, після війни літати не доводилося, але відмічає: мало що змінилося. Ті самі вузькі вулички в старій частині Кабулу, які більше нагадують лабіринти, в них не роз'їхатися і двом автомобілям. На своєму місці стоять і довгі торгові ряди у північній частині, які рідко коли бувають малолюдними. Більш сучасні будівлі — на лівому березі річки, а в центрі — все той Президентський палац, за який так багато пролито крові. Коричневі гори зі сніжними вершинами — вічні охоронці Кабула, аж нависають над містом. Між ними ущелини і долини, дороги і стежки. Серед них Ігор помітив і знайомі, якими доводилося ходити. Сьогодні гори спокійні, а його душа все одно

причаїлася, як тоді — перед боєм, не першим, і не останнім, а перед кожним. Так і чекай будь-якої миті — візьме та й блисне десь вогонь, ударить «Стінгер», але сьогодні величаві гірські хребти були мовчазними.

Він багато чого знає про них: вранці вони відливають холодною синявою, а тільки-но запалить їх сонце, одразу оживають, набираються якоїсь, тільки їм відомої, космічної енергії, яку віддають містам, людям, птахам, навіть тваринам, бо тут ніхто без неї жити не може. А вже як сяде сонце — краса враз тьмяніє, і гори знову перетворюються на похмурих і холодних монстрів, яким вкрай потрібна чужа кров. І так із одного століття в наступне. Зараз вони нічого не випромінюють, навіть байдужі до того, що він їх покидає, лежать валунами у якійсь сплячці. Можливо, у них просто короткий перепочинок. У афганців також перепочинок. Скільки ж можна воювати?! Дивні люди — неговіркі, часом зовсім мов діти, але це їхнє одне лице. А друге — жорстоке. Чи від того, що зовсім інше ставлення до життя? Але і в нього воно вже давно інше, хоча жорстокості не додалося. І облич у нього теж двоє — одне мусульманське, а друге — християнське. Як не намагається їх поєднувати, але й досі залишився Ібрагімом-«шураві». Кожного «шураві» серед афганців можна швидко визначити. Неначе і борода, як у місцевих, і одяг нічим не відрізняється, тільки то здалеку, а трохи ближче — інший погляд, інші руки, інша манера їсти, і ще багато чого іншого. Тож і йому ніколи не стати просто Ібрагімом.

Поки він зараз роздумує, літак спокійно тримає курс на Москву. Уже й кордон. Як довго він мріяв його перетнути. Де ж тепер та шалена радість? — прислухається до своєї душі. А радість ще попереду, вона там, де мама й тато, де привітна й затишна квартира, де брат і друзі дитинства. Від таких думок він уже немов на небесах. Що ж потім? Комуś так кортить про все довідатися першим, бо він ще сам собі такого питання не задавав. Втішається тим, що попереду рідна земля, хоча й позаду не чужа. Як на одній, так і на другій він прожив по вісімнадцять років. Перші швидко промайнули, а другі тяглися так довго, неначе сто років минуло з того часу, коли він прилетів у Кабул. Але диво таке — пройшовши через величезні труднощі, він врешті відчув себе справжньою людиною. Якби це сталося з кимось стороннім, він би не повірив. Завжди спокійний, завжди виважений, впевнений — буде в нього і завтрашній день, буде все, як має бути. І не варто впадати в крайнощі, Аллаху видніше. Тільки минуле візьме та й перекине його у свій час, не питаючи дозволу навіть в Аллаха. Всього одне слово чи маленька згадка, і знову все зринає... Неначе та війна розставила капкани на всьому життєвому шляху.

Сидять моджахеди в зеленці, розмовляють, поки смажиться баран. А в нього від запаху смаженого м'яса, аж у голові паморочиться. Вже не перший день у ямі, а їсти йому так ніхто й не давав. Після перших побоїв, нічого не пам'ятаючи, декілька днів лежав непритомний. Тепер очунявся, тільки чи надовго. Яку кару для нього вигадують ці люди? Про це йому не хочеться думати, сам намагається встати на заляклі ноги, які цього разу чомусь не зв'язані. Коли над ямою з'явилася чиясь довга борода і незнайомий чоловік був готовий витягти його звідти, зовсім не повірив у хороші наміри. «Прощай, мамо! Прощай і ти, тату!» — промайнуло в голові. Коли вивели на середину, бо сам ледве на ногах тримався, думав, що до смерті лишилося декілька хвилин. А вже як виводять ще одного в те коло — полоненого афганця, який на боці урядових військ воював, і запропонували тому битися з «шураві» чи просто вбити, «Давай, чого спинився? — поглянув йому у вічі. — Якби не захляв, я б тобі зараз показав. А може, й ні, ми ж по один бік воювали. Тільки солдати ви нікудишні, сьогодні тут — а завтра там. То що, я захищати тебе прилетів, а ти...» В ту мить відчув його

удар і звалився на землю. Коли прийшов до тям, баран майже весь було з'їдено, а в його животі шлункові соки вже стали й кишки перетравлювати. Тож коли перед ним поставили якусь юшку і дали шматок прісного печеного хліба, він так швидко все з'їв, що й не розібрав, яке воно на смак. І лише після того пригадав, що збирався голодувати, аби показати їм, як помирає радянський солдат. Після їди трохи посидів, відчув, як у його виснажений організм, прибувають сили, і був радий, бо невдовзі знову перед ним з'явився той самий афганець, якому моджахеди жестами наказували битися далі. «Битися, то й битися. Я перший тебе не бив, — подумав про себе, розминаючи ноги. — У тебе великі і важкі кулаки, але я знаю прийоми самбо й карате» Ударив його ногою з усієї сили в голову — від чого моджахеди одразу заворушилися, а той афганець ледве зміг підвестися. «Вам треба ще? Вам треба потішитися? Тож нехай буде по-вашому. Знаю, що потім і мені кінець. То й що? Разом із ним підемо», — зібрав усю свою силу і... наніс другий удар. Афганець більше не встав. Ігор, важко дихаючи, чекав, але, здається, ніхто його вбивати не збирався, навпаки — принесли трохи м'яса і чай. Моджахеди в той час поглядали на нього з цікавістю, перемовлялися між собою, і більше ніхто не сміявся, і не показував на нього пальцем. Не інакше як щось задумали? — Ігор намагався розгадати. — Он воно що! Хотіли того позбутися, а він теж правовірний, то й вирішили, щоб «шураві» відправив його на той світ. Тільки це нічого не міняє. Чого ж зі мною тягнуть? Я вже приготувався. Добре, що від їжі не відмовився, будь-яке діло на голодний шлунок погано робиться, навіть таке. Сам вдивлявся в обличчя наступного, який виходив в те коло боротьби. «Невже той самий? — від побаченого його очі аж на лоба полізли. — Він, точно він, хіба я міг забути. Це його широка лапа накинула на мою шию колючий мотузок, щось засунула в ніс і рот, а потім дужі руки потягли мене в ущелину. Аби ніхто не вискочив на допомогу, «духи» стали на повну палити по печері. Згодом вже інші зв'язали мені руки і вдарили під зад. Було боляче, шия неначе горіла вогнем, коли по горах і ущелинах, немов ішака чи собаку, тягли мене за мотузку, а я нічого не міг вдіяти. Що ж тепер він хоче? Невже битися зі мною? — зрозумів по його жестах. — То він же син ватажка банди?» Сам неначе знову почув: «Вонючіє свін'ї! Проклятіє деті Леніна!» Злість зібралася у грудях в одну купу, а ноги знову розминалися. Трохи вагався, але вдарив і цього. Поки він лежав, до Ігоря вже наближалися з ножами, щоб відрізати голову або зробити «красний тюльпан», може, вкинути в яму, підготованим на людське м'ясо, шурам. Але ні. Його ворог, якого він згоден забити до смерті, наказав усім відійти. Де і взявся таджик, який непогано розмовляв російською. Здається, він готував їжу, бо витирав масні руки.

— Наджибула хоче, щоб ти навчив його своїм прийомам. Він не ображається, війна є війна. Тільки у нього умова — вивчити Коран і пройти обрізання. Досить стояти на своєму, погоджуйся, інакше знову битимуть, — широко радив йому. — Якби я тебе не поливав водою, ти б давно був на тому світі, — додав і те, чого Ігор зовсім не пам'ятав.

— Ахмед?! — він зрадів, продовжуючи уважно придивлятися до нього. Але кутики рота опускалися все нижче, а очі знову ставали сумними, бо він зрозумів усе до кінця. — Ти — зрадник? — спитав з презирством.

— У мене теж не було вибору, — бувший товариш опустив очі. — Війна є війна, — знизав плечима.

Моджахеди стояли наготові. А перед ним неначе в густому тумані з'явилося обличчя матері. «Синку! Скорися! Може, ще побачимось!» — благала вона крізь сльози.

— Давай, померти ще встигнеш, — помітив Ахмед його вагання.

— Дайте трохи подумати, — Ігор ледь видавив із себе.

Йому просто хотілося відтягти час, попроситися зі своїми рідними, поцілувати свою наречену, яку всі звали Зірочкою, в думках звичайно. А потім попросити Ахмеда: подати йому пістолет або хоч ніж. І все — був на цій землі Ігор і не стало його. Не погоджувалась з тим лише надія — його шукатимуть, його обов'язково шукатимуть, як не бойові друзі, то хтось із військової частини. А коли прийме іслам, тоді кінець — подумують, що сам перейшов на їхній бік. Як же бути? Як бути?.. Думки то плуталися, то перебивали одна другу, навіть битися починали. Але так і не вирішили остаточно: жити йому чи померти.

Тільки відійде від забуття, а перед очима все та глибока яма, з якої не вибратися. І знову він у роздумах. Спекотний Кабул, аеропорт, вертоліт на Кандагар і бої, яких не перелічити — тепер вся його війна пропливала перед очима. Те, що він воює на чужій території, вбиває людей, ганяє по ущелинах місцевих жителів, руйнує їхні убогі будинки, нишпорить у пошуках караванів зі зброєю, все частіше здавалося безглуздя. Вони не нападали на його Батьківщину, не заважали жити ні йому, ні його рідним, а він мусив їх громити. І все від того, що вони не хотіли жити по-нашому, по-радянськи. Одного разу почувши дещо від дембеля-земляка, Ігор зовсім по-іншому на все поглянув. «Вони не хочуть колгоспів, як і не хочуть стати атеїстами. У своїй державі хочуть жити по-своєму. Тож у відповідь палять наші колони, вирізають охорону доріг, обстрілюють військові частини. І всю ту злість виміщають на звичайних «шураві», жорстоко їх катуючи, аби тим страхом спинити війну. Але це — лише один бік тієї трагедії. Все набагато складніше», — так він у своїй ямі перетворювався із дев'ятнадцятирічного на зовсім дорослого чоловіка.

За роздумами навіть не помітив, коли засвітилися на чужому небі великі яскраві зорі, коли й погасли, бо мав час лише до ранку. З того дня й почалося друге життя. Його ще називали «шураві», але він уже відгукувався на мусульманське ім'я — Ібрагім. Відтоді ні разу не вистрелив і нікого не вбив. А його ворог, в якійсь мірі, став спасителем — Ігор не хотів стріляти у своїх, і він його не змушував. Може, й по-іншому склалася б доля, але Наджибулла непогано до нього ставився. Вивчив не лише прийом самбо та карате, а й став розуміти російську мову, навіть мріяв навчатися в Москві, де колись, ще до війни, студентом одного з вузів був його батько.

Може б, так і було в майбутньому, але одного дня Наджибула не повернувся, смерть настигла й батька, а рештки тієї банди продали його з Ахмедом іншим. Їм довелося варити їсти, носити по горах важкі тюки, куди не ходили ішаки, пасти овець і будувати глиняні будинки. І марно очі щодня вдивлялися то в небо, то на дорогу, бо шукати його там ніхто не збирався, а відкупитися не було чим. То ж десять років полону здалися вічністю.

Пригадує і давній телевізійний репортаж: колона радянських військ по Хайратонському мосту повертається на Батьківщину. Генерал, з нагородами на всі груди, бадьоро доповідає, що за його спиною не лишилося жодного радянського солдата. «Неправда! — аж скіпів тоді він. — Неправда! Радянських солдат в Афгані набереться на цілий батальйон». І плакав у той день, і молився, а душа боліти не переставала, адже його залишила остання надія. Що попереду? Як жити? І для чого? Не маючи відповіді, часто опускалися руки. «Але у мене є заступник — Аллах», — так думав у самі скрутні хвилини. Коли приймав їхню віру, просто вивчив напам'ять чотири сторінки Корану і все, а справжнім віруючим став згодом, — тепер зізнається сам перед собою. — З того часу часто повторював: «Я — мусульманин Ібрагім, я — мусульманин Ібрагім». Так намагався забути своє ім'я, яке мав зовсім в іншому житті.

«Як же бути тепер? — слідом за думками враз повернувся у свій літак. — Мене знову називатимуть Ігорем? І я знову мушу стати християнином? Ні, я їм не був тоді. Це я тепер вірю і в Аллаха, і в Ісуса. А ще я буду говорити рідною мовою?! Невже? — від того якась

забута радість огортала його душу. — Але я розучився нею не те що говорити, а навіть думати. Чи все не так, як здається ...»

Ще ніколи сонце не було таким ласкавим, а день таким благодатним. Ще ніколи автомобіль не їхав так повільно, коли хотілося летіти до рідного міста. А навкруги все ніби завмерло від подиву. Кожне дерево, ліс і поле, кожна хата і багатоповерховий будинок зирить на нього — на Ігоря, бо розважливий Ібрагім неначе кудись пропав. Радісний, емоційний, він не перестає крутити головою, намагаючись нічого не пропустити. Лагідне літо зустрічає його буйною зеленню і квітами, а вітер — свіжістю рідного краю. Після спекотного Афганістану тут, здається, і є той Рай Божий, про який пишеться в усіх святих книгах.

Під будинком, де жили батьки, вже давно стояли люди з квітами. Всім хотілося побачити афганського моджахеда, який тут народився і тут виріс, якого вони поховали і який воскрес.

— Вітаємо! — закричали різними голосами. — Вітаємо з поверненням! — повторювали навіть літні люди, багато з яких він тепер не міг упізнати.

Вони не знали, що робити з квітами, то вирішили кидати йому під ноги. Дехто пригадав Боже писання, коли Ісусову дорогу вистилали пальмовими гілками на знак своєї пошани, а дехто згадував весілля, коли молодим кидають під ноги квіти та гроші. Лише дід Іван — давній Миколин товариш заперечував, вважаючи це поганою прикметою. Як би там не було, а Ігор з дружиною були вражені такою щирою зустріччю.

— Спасибі вам, люди добрі! — кланявся він на всі боки і, не соромлячись, витирив сльози.

— Точнісінько, як батько став, неначе не звичайні люди, а Божі посланці на землі, — почувалося з натовпу.

— Ще б пак, стільки пережити довелося як одному, так і другому, — говорили не лише сусіди, а й сторонні, бо всі в цьому містечку знали їхню сім'ю ще з того часу, коли хоронили молодого афганця. — Що дісталось, то дісталось, — додавали інші, пригадуючи і Миколині митарства. — А як же могила? — хтось неначе схаменувся. — Ніхто не хотів до неї навіть наблизитися, тож Микола для себе залишив. Та й недовго їй пустувати, він уже ледве ходить, — перемовлялися знайомі люди. — А ось і батько з матір'ю, — вони розступилися перед самим під'їздом, даючи довгожданим гостям дорогу.

Перед Ігорем постали двоє маленьких і згорблених людей. Жінка, з акуратно причесаним білим волоссям і чорними, мов вуглинки, очима, і літній чоловік із сивою короткою бородою. Вона тримала на руках вишитий, ще бабусею Євдокією рушник, а на ньому — білу українську паляницю. Чоловік тремтячою рукою спирався на палицю і з усієї сили намагався встояти на ногах. Ігор на якусь мить розгубився, він не міг повірити, що такими стали його батьки.

— Тату, я не дезертир, я потрапив у полон... — вирвалося у нього замість привітання. Нарешті він має нагоду виправдатися, скинути з себе той камінь, який носив за плечима всі вісімнадцять років.

— Я й так знав, — смикав Микола свою бороду.

— Мамо! Коли мені було тяжко, я вирішив, що Бог один, — і це він мав сказати у першу чергу.

— Нічого, синку, нічого. Мабуть, так воно і є, — її голос ледве чутно.

Сама обмацує його груди, руки, неначе намагається пересвідчитися, що він, дійсно, живий. А віддавши сусідці хліб з рушником, обняла його і затрусила худенькими плечима...

Ігор прихилив до себе їх обох і дуже боявся, щоб нічого з ними не сталося. «Тримайтеся», — шепотів їм, і тримався сам. Йому так хотілося бачити їх здоровими, надивитися і наговоритися за всі вісімнадцять років, які враз кудись зникли. Лише дружина з дитиною нагадували про те, що вони справді були.

— Спасибі тобі, що зберегла мого сина, — Валя навіть не здогадується, що вона не розуміє жодного слова. Поспішає говорити далі, а, взявши її під руку, веде до своєї квартири.

— А ти чого тут стоїш? — крикнув дід Іван на Зою-Зірочку. — Чи не бачила, дружина у нього є і дитина, навіть дві. Свою сім'ю стережи, дівко, бо й ту прогавиш. Знову за двома зайцями бігти зібралася. Он твої тебе виглядають, — кивнув головою у бік вікон її квартири. — І чоловік нівроку, і син красень. Що тобі ще треба? — по його обличчю промайнула єхидна посмішка.

Нарешті їхня сім'я зібралася в повному складі. Микола радий та щасливий. Він про те говорив учора, повторює й сьогодні. Дивиться на маля і посміхається. Відмічає, що афганського більше, але блакитні очі, як у нього, в синів — Ігоря та Юрася. Потім пригадує батькові й дідові.

— Довгий ланцюг нашого роду, дуже довгий, — він усе ще не наважується розповісти про свої мандри, як і те, де минули шість років його непам'ятства. Уже не вперше відкладає ту розповідь, та все щось заважає. — Дивно склалося моє життя, — і так починав не один раз. — Я пройшов усе людське: ріс, навчився працювати, любив, ростив дітей, шанував інших. І де тільки не носила мене доля! Мабуть повинен був пройти саме такий шлях. За той тиждень, який я вдома, згадав і свою молодість, і цілину, і атомний вибух на буровій, і те, як ми з кумом Іваном їхали на Чорнобиль, і як звідти поверталися, довелося розповісти Ігореві, як вони його хоронили, а вже шукали... то так довго, здається, до вчорашнього дня. Чому все так сталося? То воєнка звинувачували, то командира, то ще когось, поки в Миколи не вирвалося: «Та погляньте ж ви на мою сім'ю, на мій рід від діда й до сина, і ви побачите, як по кожному наш Радянський Союз потоптався. Це й буде якраз від сімнадцятого року й до розпаду великої імперії». Не прості слова говорив Микола, адже він над тим багато думав, слухав інших і доводив своє, навіть часто сперечався сам із собою. Може, один із перших зрозумів, що його покоління ще довго буде хворіти радянським вірусом, який вразив не лише мозок, а й душу. Разом з тим радів, що боротьба уже триває, боротьба, частіше самого в собі аж до глибини того знівченого віками українського гена, за розуміння інших цінностей, за чисту совість, за правдиву історію, за те – хто вороги, а хто герої.

— То в чому ж наша помилка? — Валя теж завжди приміряла все до себе та своєї сім'ї.

— У мовчанні, Валю, у мовчанні, як і колись. Пливли в радянському човні мовчки, пересіли в незалежний і знову мовчимо. Лише вдома на кухні могли про це поговорити, а щоб всім разом вийти на вулицю — жодного разу. Чекали, що хтось все за нас зробить. Вважали себе розумними, а за двадцять років так нічого й не зрозуміли. Навіть повірили в те, що наша Україна бідною була. Не всі й дивувалися, коли з неї дві створилися: багата — їхня, а бідна — наша. Мовчки спостерігали, як одні в своїй Україні жирують, а ми у своїй далі мусимо бідувати. Але всьому колись приходить кінець, — примруживши очі, Микола аж завмер. — Ми знову на порозі, — впевнено повідомляє наступне. — Зовсім скоро будуть нові герої, вони вже зросли, незабаром ви їх будете знати в обличчя. Будуть перемоги і розкриються всі таємниці тих попередніх поколінь.

— Зачекай хвилину, — схопив Івана за руку, який вже збирався співати. — Було в мене й друге життя. Було, — нарешті зізнається перед усіма. — Та таке цікаве, що й не передати,

— йому не хочеться бути маленькою людиною, зникнути безслідно і забрати з собою свої таємниці. — Я міг бачити минуле, не раз потрапляв на небеса, вже зустрічався зі своїм родом, але рано ще було, тож повертався назад. Проїшов і митарства не після смерті, а зарані, і не десь в іншому світі, а на цій землі. Спав з пацюками, просив милостиню, молоді боси забирали в мене хліб і гроші, погрожували навіть побити. Але, як не дивно, люди мене не цуралися, вважали пророком і любили слухати моє слово. Мабуть, мені й це треба було пройти, щоб зрозуміти прості істини — завжди перемагає добро і любов. Від добра — добро й народжується, а любов — це велика живильна сила, це ніким не зміряна енергія, яка тримає весь світ, — у нього аж очі засвітилися, точнісінько як біля метро великого міста. — Дається вона Всевишнім Творцем, а ми мусимо примножувати її. Від того житиме Земля і крутитиметься Всесвіт, — він знову неначе отримав дар Божий — проповідувати. — З висоти наша планета така беззахисна, її можна зруйнувати за лічені секунди, а людина може так багато! — доносив такі прості істини.

Саме в такий час тихо рипнули вхідні двері, якимось по-іншому відчинилися, але, за своїми розмовами, ніхто не звернув на те уваги. Принишкли лише тоді, коли чийсь боязкі кроки спинилися поряд з ними. В такій гамірній до цього квартирі, швидко запанувала тиша. Здається, і муху було б чути, якби вона тут літала.

— То правда, що ти мій батько?

Трохи боязко, але з прихованим викликом спитав молодий парубок, повернувшись до Ігоря. Багато поглядів миттєво зійшлися в одну точку, від чого молоде обличчя аж сіпалося, а очі бігали по цій невеликій кімнаті, в якій сьогодні стояла задуха.

— Прав-да, син-ку.

Його слова були мов грім, від яких стрепенулися присутні. Тепер ні в кого не було сумнівів — перед ними стоїть сам Ігор, зібравшись у школу на випускний вечір. Вони його таким пам'ятають, тому від цього молодого парубка не можуть відірвати очей.

— Тільки я про це зовсім нічого не знав до вчорашнього дня, — повільно встаючи, додав бородатий моджахед. З хвилину він топтався на місці, і лише згодом підвів на сина очі. — Повір, — проказав захриплим від хвилювання голосом, і сухувата, аж чорна від спекотного сонця рука, лягла на серце.

Всі завмерли, син не знав, як йому бути далі, а батько не наважувався навіть доторкнутися до нього. Його очі все пильніше вдивлялися у молоде обличчя неначе в дзеркало. Він був приголомшений, бачачи в ньому себе молодим. Серце, немов молотком, розбивало груди, а пам'ять галопом перебирала події молодості, знайшла й останню весну, коли він так кохав свою Зірочку.

— Я теж хочу потрапити у миротворчі війська, — трохи по-дитячому, але впевнено проказали молоді вуста.

Почувши таке Ігорю здалося, що він знову повинен збиратися на війну. Після тих роздумів, які, на диво, тривали всього одну хвилину, він неначе опинився на передовій, яка в Афгані була скрізь.

— Тільки не це... — ледь прошепотів. — Це безглузде рішення!.. Я відвоював за себе і за тебе, — його душила біль і образа за минулі події. — Прости мене, прости і маму, її теж можна зрозуміти. Якби не війна...

Обнявши сина, він, як бувший солдат страшної війни, з усієї сили намагався стримати сльози. В той час, коли Ігор в розірваній на дві половини душі, знову згадував своє палке перше кохання, розважливий Ібрагім широко молився. Він теж, не вагаючись, ладен був віддати своє життя, аби ніколи не було війни, аби всі люди були щасливими.

